УДК [159.9:351.743](477)

Ларіонов С. О., *кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки ФПФПМГБ та КМСД ХНУ ВС (м. Харків)*

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ДЕПРЕСІЇ-АГРЕСІЇ У ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження негативних психічних станів континууму депресії-агресії у працівників органів внутрішніх справ. Проведений аналіз взаємозв'язків особливостей переживання окремих негативних станів (депресії, самотності, агресії, фрустрації, ригідності, тривожності) із механізмами психологічного захисту, копінг-стратегіями показав, що астенічні стани депресії виявились більшою мірою взаємообумовлені з непродуктивними механізмами психологічного захисту (регресія, гіперкомпенсація) та копінг-стратегією уникнення.

Ключові слова: психічні стани, працівники органів внутрішніх справ, агресія, депресія, механізми психічного захисту, копінг-стратегії.

Статья посвящена анализу результатов эмпирического исследования негативных психических состояний континуума депрессии-агрессии у сотрудников органов внутренних дел. Проведенный анализ взаимосвязей особенностей переживания отдельных негативных состояний (депрессии, одиночества, агрессии, фрустрации, ригидности, тревожности) с механизмами защит, копинг-стратегий показал, что астенические состояния депрессии оказались большей мерой взаимосвязаны с непродуктивными механизмами психологических защит (регрессия, гиперкомпенсация) и копинг-стратегией избегания.

Ключевые слова: психические состояния, сотрудники органов внутренних дел, агрессия, депрессия, механизмы психической защиты, копинг-стратегии.

Актуальність теми дослідження. В юридичній психології вивчення психічних станів набуває дедалі більшої актуальності з урахуванням особливостей, невід'ємно притаманних правоохоронній діяльності. В її здійсненні, на перший погляд, вирішальну роль відіграють знання та навички, які об'єктивно визначають психологічну готовність правоохоронця до виконання службових обов'язків та мотивація на виконання діяльності, однак за відсутності сприятливого психічного стану важко надати позитивний прогноз такої діяльності. Це підтверджується тим, що переважна кількість надзвичайних подій, пов'язаних з персоналом органів внутрішніх справ (випадки загибелі та травмування, суїциди та їх спроби, порушення службової дисципліни та ін.), відбуваються на тлі негативних психічних станів працівників.

Відповідно до обраного теоретичного конструкту поняття психічного стану, він може розглядатись як відображення особистістю ситуації у вигляді цілісного синдрому в динаміці психічної діяльності, який виражається в єдності переживання та поведінки у деякому континуумі часу [1, 2].

Таке бачення психічних станів дозволяє зробити спробу виявлення механізмів переживання та поведінки, які супроводжують негативні психічні стани працівників органів внутрішніх справ.

Метою дослідження є вивчення закономірностей взаємного обумовлення негативних психічних станів депресії-агресії, механізмів психічного захисту і копінг-поведінки працівників ОВС.

Механізми психологічного захисту досліджувались за допомогою методики LSI (Р. Плучик та ін.), копінг механізми – за допомогою методики Р. Лазаруса. Особливості психічних станів працівників ОВС вивчались з використанням шкали ворожості Кука-Медлі, опитувальника депресивності Бека (BDI) в адаптації Н. Тарабриної, опитувальника виявлення виду та ступеня самотності С. Корчагіної, опитувальника Г. Айзенка.

Вибірку дослідження склали 180 працівників органів внутрішніх справ, у віці від 22 до 35 років. Групи порівняння сформовані за статтю досліджуваних та специфікою професійної діяльності (працівники кримінальної міліції – оперативники, слідчі – не оперативники).

Особливості депресивних проявів у досліджуваних працівників ОВС представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз особливостей переживання працівниками органів внутрішніх справ депресивності у типових робочих станах ($x_{ср}$±σ, балів)

Показники депресії	жінки	чоловіки	t	не оперативники	оперативники	t
Когнітивно-афективний	7,15 ± 4,26	6,00 ± 3,09	0,64	6,78 ± 3,63	6,00 ± 3,17	0,58
Соматичні прояви депресії	3,00 ± 1,79	2,00 ± 1,96	1,25	2,67 ± 1,58	2,05 ± 2,03	1,05
Загальний показник	10,17 ± 5,12	7,92 ± 4,40	1,02	9,44 ± 4,56	7,91 ± 4,52	0,90

Середні показники проявів конітивно-афективного компоненту депресії у чоловіків (6,00±3,09) та жінок (7,15±4,26) достовірно не відрізняються, так само, як і показники соматичних проявів депресії ((2,00±1,96) та (3,00±1,79) відповідно), що свідчить про те, в що типових психічних станах досліджуваних на службі депресивний компонент відсутній. Загальний показник у жінок (10,17±5,12) свідчить про субдепресивність стану, а у чоловіків (7,92±4,40) про повну відсутність депресивності.

Із таблиці видно, що показники когнітивно-афективного компоненту депресивності типових робочих станів працівників, які не займаються оперативною діяльністю (6,78±3,63) та працівників кримінальної міліції (6,00±3,17) не відрізняються. Не виявлено відмінностей і між показниками соматичних проявів депресії працівників, які не займаються оперативною діяльністю (2,67±1,58) та працівників кримінальної міліції (2,05±2,03). Загальний показник депресії в цих групах досліджуваних також не відрізняється ((9,44±4,56) і (7,91±4,52) відповідно) та відповідає відсутності переживання депресії.

Для усіх груп досліджуваних характерним є переважання когнітивно-афективних показників (сум, песимізм, незадоволеність, відчуття провини, неприйняття себе та інших) над соматичними (порушення сну та апетиту, застої в роботі, втрата ваги та лібідо та інші).

Показник когнітивно-афективних проявів депресії прямо корелює із копінг-стратегією уникнення (r_s=0,31, p≤0,05). Дослідження Р. Макре [3] показали значну стабільність копінгу «уникнення-втеча» (r=0,33-0,55), можливо це пояснює звичність депресивної поведінки у деяких працівників. Даний показник також прямо корелює із показником особистісної риси тривожності (r_s=0,41, p≤0,01).

Показник соматичних проявів депресії утворює більшу кількість значимих зв'язків, здебільшого із показниками психологічного захисту: регресією (r_s=0,45, p≤0,01), заміщення (r_s=0,41, p≤0,05) та гіперкомпенсація (r_s=0,43, p≤0,01), та не корелює із показниками копінг-стратегій. Видно, що використання первинних «примітивних» способів психологічного захисту не забезпечує суб'єктивно прийнятного рівня комфортності психічного стану.

Загальний показник депресії пов'язаний із показниками ворожості (r_s=0,33, p≤0,05), інтровертованості (r_s=0,33, p≤0,05) та тривожності(r_s=0,47, p≤0,01), що показує характерні особливості поведінки працівників при погіршенні типових станів в бік депресивності. Бачимо, що переживання станів депресії пов'язано із характеристиками поведінки та особистості.

Особливості переживання досліджуваними працівниками ОВС ворожості, агресивності та цинізму представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз особливостей переживання працівниками органів внутрішніх справ цинізму, агресивності та ворожості у типових робочих станах (x_{cp}±σ, балів)

Показники ворожості	жінки	чоловіки	t	не оперативники	оперативники	t
Цинізм	37,67 ± 6,65	37,94 ± 4,89	0,10	38,78±6,59	37,67±4,69	0,47
Агресивність	23,67 ± 2,50	24,67 ± 3,67	0,84	24,11±2,26	24,64±3,82	0,52
Ворожість	13,33 ± 1,86	12,00 ± 2,35	1,56	12,67±2,78	12,06±2,21	0,60

Показники ворожості достовірно не відрізняються в досліджуваних групах чоловіків та жінок. Цинізм в буденній службовій діяльності чоловіків (37,94±4,89) та жінок (37,67±6,65) цинізм проявляється середньою мірою. Агресивність поведінки практично не властива чоловікам (24,67±3,67) та жінкам (23,67±2,50). Ворожість опитуваним в повсякденній діяльності також не притаманна.

Показники ворожості працівників, які не займаються оперативною діяльністю та оперативних працівників, достовірно не відрізняються. Найбільш характерним проявом ворожості досліджуваних є цинізм, однак він проявляється середньою міро.

Чинники проявів ворожості працівниками виявлені в показниках психічних станів, копінг-стратегій, механізмів психологічного захисту та особистісних рис. Так, показник ворожості прямо корелює із депресією (r_s=0,33, p≤0,05), та самотністю (r_s=0,34, p≤0,05), що свідчить про те, що працівники в депресивних станах не схильні до встановлення контактів, гостро реагують на типові ситуації спілкування.

Констатовано наявність значної кількості зв'язків із показниками копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту. Показник цинізму пов'язаний із копінгом переоцінки ситуації (r_s=0,38, p≤0,05) та проекцією (r_s=0,33, p≤0,05). Цинізм не пов'язаний із особистісними рисами, а в основному є наслідком негативного досвіду працівників, і доступний для психокорекційної роботи.

Агресивність прямо корелює із копінгом пошуку підтримки (r_s=0,44, p≤0,01), прийняття відповідальності (r_s=0,34, p≤0,05), уникнення (r_s=0,42, p≤0,05) та планування (r_s=0,42, p≤0,05). На рівні структури особистості пов'язаний із компенсацією (r_s=0,40, p≤0,05) та тривожністю (r_s=0,34, p≤0,05). Отримані дані свідчать про те, що агресивність працівників пов'язана із компенсацією власних недоліків, а вказані копінг-механізми слугують більш адаптивними формами взаємодії із ситуаціями, що провокують агресію.

Показник ворожості утворює найбільшу кількість значимих кореляційних зв'язків із показниками копінг-стратегій: прийняття відповідальності (r_s=0,49, p≤0,01), уникнення (r_s=0,38, p≤0,05) та планування (r_s=0,35, p≤0,05). Констатовані зв'язки із показниками заміщення (r_s=0,34, p≤0,05) та компенсації (r_s=0,34, p≤0,05). Однак, на відміну від агресивності, ворожість обумовлена на особистісному рівні сензитивністю (r_s=0,31, p≤0,05) та тривожністю (r_s=0,47, p≤0,01) та звичністю стану тривоги (r_s=0,39, p≤0,05). Враховуючи спільність стилів долаючої поведінки, які пов'язані із агресивністю та ворожістю, можна зробити висновок про те, що ворожість працівників – це «агресивність на фоні тривоги».

Таблиця 3

Порівняльний аналіз показників переживання працівниками органів внутрішніх справ станів самотності (x_{cp}±σ, балів)

Показники самотності	жінки	чоловіки	t	не оперативники	оперативники	t
Дифузна	6,67±1,51	6,22±1,68	0,66	6,44±1,74	6,24±1,64	0,31
Що відчужує	4,33±1,03	4,81±1,56	0,95	5,00±1,50	4,67±1,51	0,59
Дисоційована	6,00±1,67	6,28±1,88	0,37	5,78±1,30	6,36±1,95	1,06

Особливості переживання різних видів самотності досліджуваними працівниками представлені в таблиці 3. Із таблиці видно, що середні показники переживання самотності достовірно не відрізняються в досліджуваних групах чоловіків та жінок, та розвинені на низькому рівні. Однак, в групі жінок переважає показник дифузної самотності (6,67±1,51), а в групі чоловіків – дисоційованої (6,28±1,88). Це означає, що переживання самотності жінками в більшій мірі спрямовано зовні, вони прагнуть до спілкування. Переживання самотності чоловіками вирізняється більшою внутрішньою суперечливістю, однак ці особливості не слід вважати істотними.

Як і в попередньому випадку, не встановлено достовірних відмінностей між показниками переживання самотності працівниками, які не займаються оперативною діяльністю та працівниками кримінальної міліції. Це дає змогу говорити про те, що особливості переживання стану самотності обумовлюється не статтю чи різновидом служби, а іншими чинниками.

Показник дифузної самотності не корелює із показниками психологічного захисту та особистісних рис, він пов'язаний із копінгом прийняття відповідальності (r_s=0,38, p≤0,05), тривожністю (r_s=0,45, p≤0,01) та фрустрацією (r_s=0,35, p≤0,05), що описує особливості переживання цього стану працівниками.

Переживання дисоційованої самотності обумовлює обрання копінг-стратегій прийняття відповідальності (r_s=0,40, p≤0,01) та позитивної переоцінки ситуацій (r_s=0,40, p≤0,01). Цей стан суб'єктивно поліпшується при активації механізму витіснення (r_s=-0,37, p≤0,05) та позитивно корелює з ворожістю (r_s=0,34, p≤0,05). Інших значимих зв'язків не виявлено, що свідчить про переважно ситуативну обумовленість переживання самотності.

Особливості переживання досліджуваними працівниками негативних психічних станів у службовій діяльності представлені в таблиці 4. З неї видно, що показник тривожності працівників ОВС: чоловіків (5,86±2,46) та жінок (8,20±4,82) достовірно не відрізняються, однак рівень тривожності чоловіків низький, а жінок – середній. Фрустрованість чоловіків

(5,77±2,58) та жінок (7,00±2,55) не відрізняється, і відповідає низькому рівню. В показниках агресивності не також не виявлено відмінностей, однак у чоловіків (9,31±3,68) вона середня, а у жінок (6,20±1,92) низька. Нарешті ригідність є низькою в обох групах: (6,97±2,83) та (7,40±2,07) відповідно.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз особливостей переживання працівниками органів внутрішніх справ негативних психічних станів у службовій діяльності ($x_{ср}$±σ, балів)

Негативні стани	жінки	чоловіки	t	не оперативники	оперативники	t
Тривожність	8,20 ± 4,82	5,86 ± 2,46	1,07	6,88±4,36	5,97±2,44	0,57
Фрустрація	7,00 ± 2,55	5,77 ± 2,58	1,01	6,25±2,96	5,84±2,52	0,36
Агресивність	6,20 ± 1,92	9,31 ± 3,68	**2,93***	7,63±3,96	9,25±3,56	1,06
Ригідність	7,40 ± 2,07	6,97 ± 2,83	0,41	6,63±3,66	7,13±2,51	0,37

Середні показники негативних психічних станів працівників, які не займаються оперативною діяльністю та оперативників, достовірно не відрізняються, за винятком агресивності, яка у працівників, які не займаються оперативною діяльністю, є низькою (7,63±3,96), а у працівників кримінальної міліції проявляється середньою мірою (9,25±3,56).

Серед досліджуваних негативних станів найбільше кореляційних зв'язків утворює показник стану тривожності. Він утворює значимі кореляційні зв'язки із показниками копінг-стратегій прийняття відповідальності (r_s=0,47, p≤0,01) та планування (r_s=0,36, p≤0,05), переоцінки ситуації (r_s=0,42, p≤0,01), механізмами заміщення (r_s=0,56, p≤0,01), компенсації (r_s=0,39, p≤0,05) та гіперкомпенсації (r_s=0,34, p≤0,05). На особистісному рівні корелює з рисами спонтанності (r_s=-0,38, p≤0,05), сензитивності (r_s=0,45, p≤0,01) та тривожності (r_s=0,51, p≤0,01). Можна зробити висновок про те, що стан тривожності обумовлює переживання скутості та вимушеності, що зменшує спонтанність поведінки.

Стан фрустрації пов'язаний із копінг-стратегіями прийняття відповідальності (r_s=0,46, p≤0,01), уникнення (r_s=0,40, p≤0,05) та механізмом заміщення (r_s=0,44, p≤0,01). Дані зв'язки витікають зі змісту фрустрації як стану, як стану неможливості задовольнити потребу або досягти цілі, тому зміни поведінки в цьому випадку відбуваються в напрямках уникнення фруструючих ситуацій, переносу напруженості на інші ситуації або самозвинуваченнями.

Агресивність стану пов'язана із конфронтаційним копінгом (r_s=0,42, p≤0,01) та механізмами витіснення (r_s=0,38, p≤0,05) та компенсації (r_s=0,43, p≤0,05). Кореляційних зв'язків із показниками особистісних рис не виявлено, тобто агресія працівників здебільшого ситуативно детермінована.

Ригідність типового психічного стану більш притаманна інтровертованим працівникам (r_s=0,38, p≤0,05), прямо пов'язана із показником заміщення (r_s=0,35, p≤0,05) і зворотно – із показником заперечення (r_s=-0,36, p≤0,05). На поведінковому рівні обслуговується копінг-стратегіями уникнення (r_s=0,36, p≤0,05) та самоконтролю (r_s=0,35, p≤0,05). Виявляється, що ригідність психічного стану опитуваних виникає внаслідок спроб зміцнювати самоконтроль в умовах надмірного або травмуючого інформаційного навантаження.

Розглянуті чинники змін стенічних станів агресії та астенічних станів депресії узагальнені на рис. 1.

Із рисунку видно, що астенічні стани депресії виявились більшою мірою обумовлені впливом непродуктивних механізмів психологічного захисту (регресія, гіперкомпенсація) та копінг-стратегії уникнення. Стенічні стани агресії пов'язані переважно із більш продуктивними копінг-стратегіями та механізмами захисту (компенсація, заміщення). Констатовано наявність значимих кореляційних зв'язків особистісної риси тривожності із показниками негативних станів: депресії (r_s=0,47, p≤0,01), цинізму (r_s=0,39, p≤0,05), ворожості (r_s=0,47, p≤0,01) та агресії (r_s=0,34, p≤0,05).

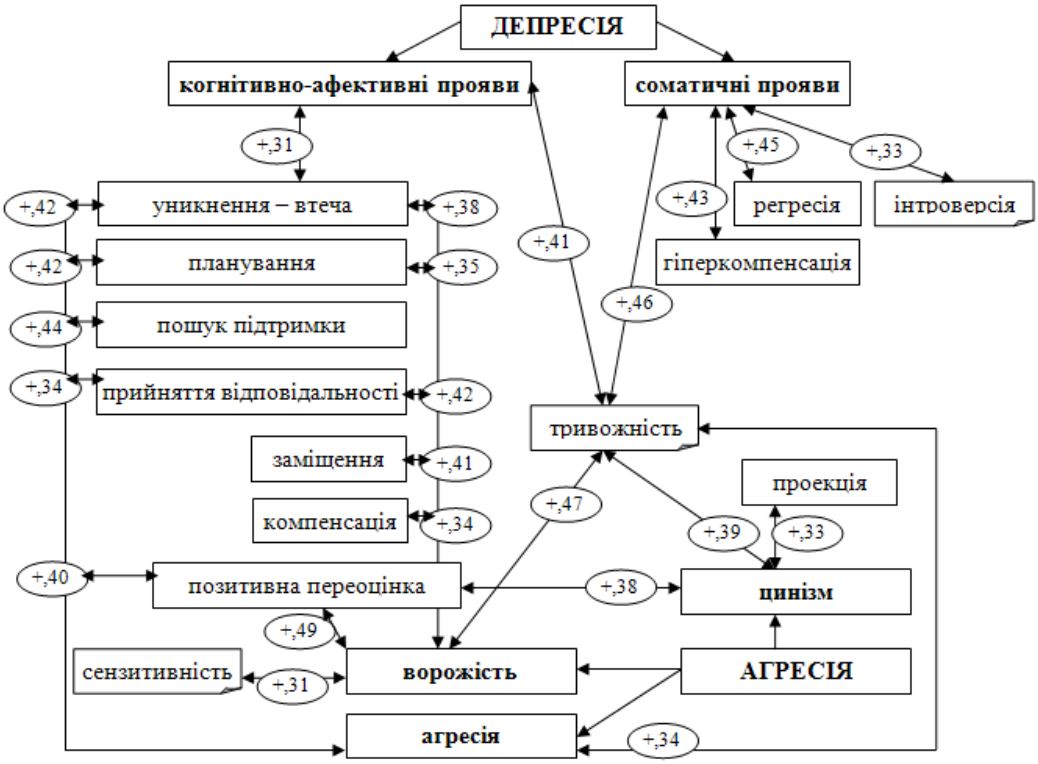

Рис. 1. Особистісні чинники змін психічних станів агресії та депресії працівників органів внутрішніх справ (r_s).

Висновки. Таким чином, астенічні стани депресії виявились більшою мірою обумовлені впливом непродуктивних механізмів психологічного захисту (регресія, гіперкомпенсація) та копінг-стратегії уникнення. Стенічні стани агресії пов'язані переважно із більш продуктивними копінг-стратегіями та механізмами захисту (компенсація, заміщення). Констатовано наявність значимих кореляційних зв'язків особистісної риси тривожності із показниками негативних станів: депресії, цинізму, ворожості та агресії.

Тривожність можна вважати тією рисою особистості, яка обумовлює лабільність психічних станів, підтримує стан «готовності» до їх змін. Оцінювати тривожність негативно не слід, адже основна функція будь-якого психічного стану полягає, перш за все, у адаптації до змінених умов життя.

Література

1. Прохоров А.О. Функциональные структуры психических состояний / А.О. Прохоров. – Автореф. дис... доктора психол.н. – СПб, 1992. – 30 с.

2. Прохоров А.О. Смысловая регуляция психических состояний / А.О. Прохоров. – М. : Институт психологии РАН, 2009. – 352 с.

3. McCray R.R. Age differences and changes in the use of coping mechanisms / R.R. McCray // Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 1989. – Vol. 161. – P. 50-60.

4. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса / Н.Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 336 с.

Larionov S. O., *candidate of psychological sciences*

THE FEATURES OF SELF-REGULATION OF DEPRESSION-AGGRESSION MENTAL STATES OF POLICE OFFICERS

The article is sanctified to the analysis of results of empiric research of negative mental conditions of continuum of depression-aggression of the employees of organs of internal affairs. Conducted analysis of intercommunications of features of experiencing of the separate negative states (depression, loneliness, aggression, anxiety, etc.) with the mechanisms of psychological defense, coping-strategies showed, that the asthenic states of depression is associated with the unproductive mechanisms of psychological defense (regression, overcompensation) and avoidance. Sthenic states of aggression is constrained mainly with the use of more productive coping-strategies and mechanisms of defense (indemnification, substitution). The presence of meaningful cross-correlation connections of personality line of anxiety is established with the indexes of the negative states: depression, cynicism, hostility and aggression. It is shown that an anxiety can be considered the that line of personality, that stipulates lability of mental conditions, supports a "ready condition" to their change